

«КУЛЬТУРА», «ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА» ЯК БАЗОВІ КАТЕГОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА

Постановка проблеми. В епоху інформаційних технологій інтенсивно відбувається проникнення термінів у педагогіку з інших галузей знань (психологія, соціологія, філософія, культурологія, економіка, інформатика тощо). З часом вони стали спорідненими, хоча й наповнюються своїм особливим смислом, що не може не впливати на розуміння нових педагогічних понять, дестабілізуючи їх певною мірою. У зв'язку з цим нині дослідження педагогічних проблем не уявляється можливим без структурно-семантичного аналізу базових понять.

Саме поняття є результатом узагальненого досвіду людей, вищим продуктом мозку і вищим ступенем пізнання світу. В науковій літературі поряд з дефініцією «поняття» використовується інша – «категорія», які в наукових дослідженнях використовуються як специфічні терміни теорії й розглядаються в контексті формування і розвитку наукового мислення. Ю.Сурмін під поняттям розуміє форму «мислення, що відображає істотні властивості, зв'язки і відносини предметів та явищ у їх суперечності та розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети певного класу за певними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками» [11, с. 71]. За його визначенням, категорії – це «форми мислення, які відображають найбільш загальні та істотні сторони, зв'язки і відносини реальної дійсності та пізнання» [11, с. 37]. На переконання В.Загвязинського, будь-якому науковому дослідженню має передувати кропітка наукова робота з аналізу великого пласту наукових здобутків, результати якого сприятимуть викриттю внутрішнього руху і розвитку предмета, відображенню всіх важливих його сторін [4, с. 47]. Оскільки предметом нашого дослідження є професійна культура майбутніх економістів, підготовка яких здійснюється у

вищому навчальному закладі, то актуалізується необхідність вивчення таких базових категорій, як «культура», «професійна культура» і «професійна культура майбутнього економіста».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз дисертаційних, монографічних досліджень, окремих публікацій свідчить про те, що широко вживаним є поняття «культура», яке вивчали філософи, соціологи, культурологи, педагоги і психологи у різні часи. Найбільш відомими серед них є праці М. П. Катона Старшого, М. Т. Цицерона, І. Г. Гердера, Д.Віланського, М. Бердяєва, М. Реріха, А. Білого та інших. Значний внесок у розроблення культурологічних засад змісту і технологій педагогічної освіти внесли вітчизняні і зарубіжні вчені: М. Алейніков, С. Архангельський, В. Болгаріна, О. Коломієць, Н. Кузьміна, В. Леднєв, В. Маслов, А. Маркова, Л. Настенко, Л. Терських, О. Шевнюк тощо.

Слід зазначити, що проблемі дослідження професійної культури фахівців різних сфер діяльності присвячено не так багато наукових праць. У вільному доступі виявлено нами дисертації Г. Гущиної (професійна культура майбутніх економістів), Я. Черньонкова (професійна культура майбутнього вчителя іноземної мови), Б. Чупринського (професійна культура майбутніх юристів), Я. Шведової (професійна культура майбутніх тележурналістів), І.Шевченко (професійна культура майбутнього вчителя музики), Т.Щеголевої (професійна культура майбутніх офіцерів-прикордонників). Опубліковані результати досліджень Л. Аухадєєвої (професійно-педагогічна культура вчителя) та А. Комкової (професійна культура економіста-менеджера) окремими статтями. Водночас досліджень з проблем формування професійної культури майбутніх економістів у наявній реферативній базі нами, на жаль, не виявлено.

Цілком логічно розпочинати наукове дослідження зі здійснення структурно-семантичного і концептуального аналізу поняття «професійна культура майбутнього економіста» та визначення його суті як педагогічного феномену, що є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні перетворення в Україні зумовили зміни в професійній культурі як суспільства в цілому, так і в окремих трудових колективах. На докорінну перебудову пріоритетів, мотивацію вибору і механізмів здійснення професійної діяльності українців суттєво впливають реалії сьогодення, зміни культурних і соціальних контекстів життєдіяльності. Одним із чинників, що впливає на професійну поведінку особистості, на переконання багатьох учених (Н. Багдасар'ян, В. Белоліпецький, В. Ігнатов, Г. Михалін, І. Михаліченко, М. Пічкур, С. Сливка, Ю. Чернова, Я. Черньонков, Т. Щеголева), є професійна культура.

Як свідчать результати історичного аналізу культури професійних спільнот, здійснений зарубіжними вченими І. Івановою та Л. Максимовою, актуалізація дослідження професійної культури як «соціального феномену прийшла на останні роки радянського і перші роки пострадянського періоду, тобто до становлення ринкових відносин» [5, с. 89]. Є очевидним, що це зумовило не тільки кількісні, але й якісні зміни в культурі професійних спільнот: модернізація господарської діяльності (виникнення комерційних структур); стрімка адаптація до пострадянського культурного професійного простору, який характеризується змінами звичних цінностей і переходом до ринкових реалій; зміна професійної діяльності; збереження традиційних професій та поява нових; трансформація професійного мислення тощо.

Так, професія економіста була престижною і затребуваною в радянський період і залишилася такою в часи ринкових перетворень у сучасній Україні. Однак, не вдаючись до глибокого порівняльного аналізу, можна припустити, що її зміст трансформувався під впливом нових законодавчих актів, соціально-економічних, політичних і психологічних умов, що призвело до виникнення абсолютно нових назв професійних робіт, їх значного розширення. Безумовно, для вивчення феномену вітчизняної професійної культури економістів слід з'ясувати, хто входить до цієї професійної спільноти сьогодні. З цією метою ми звернулися до Класифікатора професій ДК 003:2010. Зокрема, до професій за кодом 2441

«Професіонали в галузі економіки» включено: наукових співробітників (економіка), аналітиків з інвестицій, кредитування; економетристів; економістів; економістів з: бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності; договірних та претензійних робіт; матеріально-технічного забезпечення; міжнародної торгівлі; планування; податків і зборів; праці; режимів газопостачання, обліку та контролю за витраченням газу; фінансової роботи; збуту; ціноутворення; обчислювального (інформаційно-обчислювального) центру; економіста-демографа; економіста-статистика (прикладна статистика); економічного радника; консультанта з економічних питань; оглядача з економічних питань; члена виконавчого органу акціонерного товариства; члена правління акціонерного товариства; члена ревізійної комісії; члена спостережної (наглядової) ради. Даний перелік професій в галузі економіки дає уявлення про достатньо широке коло фахівців, об'єднаних спільними професійними інтересами, а тому правомірно говорити про професійну культуру економістів як соціальне явище.

Досліджуючи культуру професійних спільнот, І. Іванова та Л. Максимова зазначають: «Незважаючи на те, що термін «професійна культура» сьогодні є загальноживаним і «ходовим» у суспільно-політичній лексиці, спеціальних праць, присвячених комплексному теоретичному й історичному аналізу цього явища практично немає. В небагатьох соціологічних працях розглядаються деякі аспекти становлення і розвитку професійної культури в конкретних видах трудової діяльності» [5, с. 93]. Така сама тенденція існує у професійній педагогіці – досліджується процес формування професійної культури майбутніх вчителів, офіцерів-прикордонників, тележурналістів та ін.

У межах нашої праці передбачається з'ясування суті базового поняття «культура». З огляду на мету нашого дослідження, ми вважали доцільним звернутися до визначення цього поняття вченими-педагогами. Для порівняння звернемося до словникової та енциклопедичної літератури. Так, С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» дає визначення:

«Культура – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє існування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [2, с.182]. У великій енциклопедії з педагогіки дефініція «культура» тлумачиться як «сукупність категоріальних і духовних цінностей, створених і тих, що створюються людством у процесі суспільної історичної практики, і характеризують історично досягнутий ступінь у розвитку суспільства. У більш вузькому смислі прийнято говорити про матеріальну (техніка, виробничий досвід, матеріальні цінності, створені в процесі виробництва) і духовну культуру (виробництво, розподіл і споживання духовних цінностей в області науки, мистецтва і літератури, філософії, моралі, просвітництва тощо). Культура – явище історичне, яке розвивається в залежності від зміни суспільно-економічних формацій. Не зважаючи на залежність, духовна культура не змінюється автоматично за своєю матеріальною основою, а характеризується відносною самостійністю і наступністю в розвитку, взаєморозумінні культури різних народів тощо» [9, с. 271].

Таким чином, у загальному розумінні і педагогічному контексті культура розглядається як інтегроване соціальне явище, результат різносторонньої людської діяльності, показник освіченості і вихованості людей, рівня оволодіння певною галуззю знань або діяльності. Для з'ясування сутності поняття «професійна культура» нами проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. Результати аналізу, які представлені в таблиці 1, свідчать, *по-перше*, про багатоаспектний підхід науковців до визначення його суті – соціальний, культурологічний, особистісний,

Аналіз змісту поняття «професійна культура»

№№ з/п	Автор	Зміст поняття «професійна культура»
1.	Курілович Н.[7]	Професійна культура – інтегральна якість особистості фахівця, умова і передумова ефективної професійної діяльності, і професійного самовдосконалення
2.	Вечірко Р.[1]	Професійна культура — це високий рівень професійної підготовки, її якість. Це найяскравіша грань людської особистості і суспільства в цілому. Високий стан загальної культури суспільства, нації забезпечує належну освіту і професійну культуру.
3.	Лимарь А.[8, с. 251]	Професійна культура – підсистема культури. Її суб'єктом виступає соціально-професійна група, представники якої можуть бути членами різних виробничих колективів і тому часто віддалені один від одного в реальному часі і просторі. Становлення і розвиток певного типу професійної культури тісно пов'язаний із процесом інституалізації професії. Особливості професійної культури походять як з характеру професійної діяльності, так і з особливостей її суб'єкта, які проявляються в конкретний історичний період. Професійна культура – феномен культури, який має свою логіку розвитку. Професійну культуру можна розглядати як здійснення діяльності на високому рівні (оптимальними способами) з метою досягнення максимального результату. Формування професійної культури особистості означає засвоєння загально визнаних стандартів кращих зразків професійної діяльності.
4.	Іванова І., Максимова Л. [5, с. 93]	Професійна культура – «соціальний факт», що зумовлений кількома причинами. По-перше, вона є загальною для співтовариства професіоналів і складає загальну колективну «власність», по-друге, її не виробляють «тут і зараз», а отримують від попередніх поколінь, а по-третє, вона здійснює на членів групи як би примусову дію, тобто якщо суб'єкт потрапляє у групу, то він вимушений приймати прийняті установи.
5.	Черньонков Я.[12, с. 15]	Професійна культура – багаторівневе утворення високого ступеня організованості.
	Шведова Я. [13, с. 8]	Професійна культура особистості не обмежується професійними знаннями, уміннями, навичками, а ґрунтується на особистісних якостях, що виявляються у загальній культурі.
6.	Щеголева Т. [14, с. 5]	Професійна культура – рівень оволодіння певною галуззю професійних знань, або відповідної діяльності.

7.	Спіріна Т. [10, с. 14]	Професійна культура – це сукупність інтелектуальних, духовних, творчих здібностей, якостей і властивостей особистості та стилю діяльності, який передбачає усталений спосіб життя, сформовані на основі загальних і специфічних професійних знань загальну культуру, позитивний досвід, що дозволяють особистості ефективно та якісно вирішувати професійні завдання.
8.	Ісаєнко С. [6, с. 8]	Професійна культура – цілісне особистісне утворення, сутністю якого є діалектичний зв'язок усіх елементів культури індивіда, яке динамічно та нелінійно розвивається, специфічно проявляючись у сфері професійної діяльності і спілкування.

особистісний, інтегральний, діяльнісний. *По-друге* – професійна культура розглядається також як багатоаспектне явище – феномен культури, її підсистема; інтегральна якість і найяскравіша грань особистості і певної людської спільноти, «соціальний факт», умова і передумова ефективної професійної діяльності і самовдосконалення, показник розвитку інтелектуальних, духовних і творчих здібностей, сформованості професійної компетентності, високого ступеня організованості, є колективною власністю, яка передається від покоління поколінню фахівців. *По-третє*, професійній культурі притаманна багатофункціональність. Вона забезпечує належну професійну освіту; наступність від попередніх поколінь; її розвиток тісно пов'язаний із процесом інституалізації професії; відображає взаємозв'язок характеру професійної діяльності з особливостями її суб'єкта, які проявляються в конкретний історичний період; уможлиблює досягнення високого результату; означає засвоєння загальноновизнаних стандартів кращих зразків професійної діяльності; проявляється у сфері професійної діяльності і спілкування; здійснює на членів групи примусову дію (якщо суб'єкт потрапляє у групу, то він вимушений приймати прийняті там установки).

Оскільки в нашому дослідженні суб'єктом професійної культури виступає соціально-професійна група економістів, то за логікою наукового пошуку ми звернулися до здобутків учених у визначенні змісту категорії «професійна

культура економістів». Так, Г. Гущина у своєму дисертаційному дослідженні зазначає: «Професійна культура економіста – це культура соціальної організації і регуляції, виражена в сукупності принципів, методів, прийомів здійснення спілкування і взаємодії в системах «людина – людина», «людина – суспільство» в умовах господарювання, де предметом є трудові стосунки і власність, яка включає характерні ціннісні орієнтації, мотивацію, традицію, систему професійно-етичних норм (що внутрішньо містяться і зовні проявляються) та етикет, визначає поведінку особи в професійному середовищі» [3, с. 32]. Інший науковець – Р. Вечірко в навчально-методичному посібнику наголошує: «Професійна культура економіста передбачає високий рівень професійних знань, умінь, організаційних навичок, порядність, моральність, совість. ... Для економіста головним принципом при прийнятті рішення має бути, як і для лікаря, принцип «Не зашкодь». Загальновідомо, що найбільшої шкоди навколишньому середовищу, біосфері (вичерпній!) завдається економічною діяльністю» [1, с. 32]. При цьому вона посилається на позицію відомого і авторитетного українського економіста Віктора Найдьонова, який стверджує: «Економіст – мозок нації. Але він ефективно функціонує лише у взаємодії зі совістю». Ми солідарні з точкою зору Р. Вечірко, що наведене вище висловлювання має стати лейтмотивом професійної підготовки майбутніх економістів, а отже, формування в них професійної культури, що є суто педагогічним процесом, який може бути реалізованим у вищих навчальних закладах.

За результатами структурно-семантичного і концептуального аналізу змісту базових категорій «культура», «професійна культура», «професійна культура економіста» можна зробити **висновок**, що під *професійною культурою майбутнього економіста* слід розуміти системну багатофакторну і поліфункціональну якість особистості, що характеризується набором професійних знань, умінь, навичок, здатностей, які ґрунтуються на особистісних якостях і виявляються у загальній культурі та свідчать про готовність до професійної діяльності в сфері економіки.

У подальшому дослідженні даний висновок слугуватиме теоретичною основою для визначення компонентного складу і структури феномену «професійна культура майбутнього економіста» як відкритої системи, що і визначає **перспективу нашого подальшого наукового пошуку**.

Література

1. Вечірко Р. М. Українська та зарубіжна культура: навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисципліни / Р.М. Вечірко, О. М. Семашко, В. В. Олефіренко. – К.: КНЕУ, 2003. – 367 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
3. Гущина Г. А. Рефлексивно-деятельностный подход к формированию профессиональной культуры будущих экономистов в вузе: автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.08 / Гущина Галина Анатольевна; Балт. федер. ун-т им. Иммануила Канта. – Калининград, 2011. – 45 с.
4. Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования / Владимир Ильич Загвязинский. – М.: Педагогика, 1982. – 160 с.
5. Иванова И. Н., Культура профессиональных сообществ: исторический контекст профессиональной культуры / И. Н. Иванова, Л. Н. Максимова // Вопросы культурологии. – 2011. – № 5. – С. 89–94.
6. Ісаєнко С. А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Ісаєнко Світлана Анатоліївна; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2009. – 21 с.
7. Курилович Н. В. Культура профессионального общения как системообразующий компонент общей и профессиональной культуры специалиста / Н. В. Курилович // Известия Юго-Западного государственного университета. – 2011. – № 2(35). – С. 83–91.

8. Лымарь А. Н. Профессиональная культура в системе культуры / А. Н. Лымарь // Вестник ЮУрГУ. – 2006. – № 17. – С. 251–252.
9. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. –Мн.: Современ. слово, 2005. – 720 с.
10. Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчальному процесі вищого навчального закладу: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Спіріна Тетяна Петрівна; Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. – Житомир, 2009. – 19 с.
11. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник для науковця / Ю. П. Сурмін. – К.: Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2006. – 302 с.
12. Черньонков Я. О. Формування професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Черньонков Ярослав Олександрович; Кіровоград. держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2006. – 22 с.
13. Шведова Я. В. Формування професійної культури майбутніх тележурналістів у фаховій підготовці: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Шведова Ярослава Василівна; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2010. – 24 с.
14. Щеголева Т. Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Щеголева Тетяна Леонідівна; Нац. акад.держ. прикордон. служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2007. – 19 с.

Обґрунтовано необхідність визначення понятійно-категоріального апарату дослідження професійної культури майбутніх економістів як педагогічного феномену. Визначено коло професій, представники яких входять до професійної спільноти економістів. Здійснено структурно-семантичний і концептуальний аналіз базових категорій «культура», «професійна культура» та «професійна культура економіста» дослідження

професійної культури майбутнього економіста. Сформульовано суть поняття «професійна культура майбутнього економіста».

Ключові слова: культура, професійна культура, професійна культура майбутнього економіста, вищий начальний заклад, професійна спільнота економістів.

Пилевич О. А. «Культура», «профессиональная культура» как базовые категории исследования профессиональной культуры будущего экономиста

Обоснована необходимость определения понятийно-категориального аппарата исследования профессиональной культуры будущих экономистов как педагогического феномена. Определен круг профессий, представители которых входят в профессиональное сообщество экономистов. Осуществлен структурно-семантический и концептуальный анализ базовых категорий «культура», «профессиональная культура» и «профессиональная культура экономиста» в исследовании профессиональной культуры будущего экономиста. Сформулирована суть понятия «профессиональная культура будущего экономиста».

Ключевые слова: культура, профессиональная культура, профессиональная культура будущего экономиста, высшее учебное заведение, профессиональное сообщество экономистов.

Pilevich O.A. "Culture", "professional culture" as the basic categories of professional culture of the future research economist

The necessity of determining the conceptual and categorical apparatus study of professional culture of the future economists as a pedagogical phenomenon. A circle of professionals, representatives of which are included in the professional community of economists. Implemented structural-semantic and conceptual analysis of the basic categories of "culture", "professional culture" and "professional culture economist" in the study of the professional culture of the future economist. Formulated the essence of the concept of "professional culture of the future economist."

Key words: culture, professional culture, professional culture of the future economist, university, professional community of economists.